

HERCZEG FERENC UTOLSÓ ÁLMA

A híres verseci író egy megráttalan elbeszélése úgy, ahogyan azt barátja, a pesti dr. A. M. elmondta

DUŠAN BELČA

A verseci Herczeg Ferenc, aki mint Franz Herzog látta meg a napvilágot az ismert helyi patikus fiaként, és aki unokája a hírneves Eva Herzognak, Európa legjobb selyemkészítőjének, a 19. század végének és a 20. század elejének egyik leghíresebb magyar regény- és drámaírója volt.

A második világháború után műveit a kommunista hatalom betiltotta, ő pedig irodalmi és társadalmi elszigeteltségben halt meg. Életművének legsikeresebb darabja háromkötetes *Emlékezése*, amelynek első részét verseci gyermek- és ifjúkorának szentelte.

Mostani adalékunkban háziorvosának visszaemlékezéseit közöljük, úgy, ahogyan 1991-ben egy véletlen müncheni találkozásunk során elmondta.

D. B.

Herczeg úr már nagyon vén volt, és elérkezett élete végső állomásához, szó szerint a legvégéhez, egy napja volt még az elmenetelig, szóval 1954-ben . . . Pesten halt meg, s valami dél-magyarországi kisvárosban született a Bánátban, amelyről ő is írt hajdanán, és beszélgetéseink során ekkoriban is olykor-olykor fölemlgetett. Egyszóval közel kilencvenéves volt már, és immáron ez volt – mint mondta – a harmadik impérium, amelyben élt.

Önök mondanom sem kell, hogy milyen volt a lelkiállapota. Röviden szólva élő ember volt, de meggyilkolt író, pontosabban szólva olyan író, akinek a műveit ölték meg, vagy legalábbis azt hitték, hogy ez sikerült. Micsoda illúziója ez a primitív uralkodóknak, akik azzal áttatják magu-

kat, hogy meg lehet ölni egy szellemóriást! Könyveit továbbra is olvasták, némileg titokban, mert hiszen hogyan is lehetett volna elválasztani a mi embereinket azoktól a könyvektől, amelyekre lelkivilágukat és ízlésüket nemzedékeken át építették. Könyvtárunkban valahol mindannyiunknak ott lapulnak eldugott regényei, és olykor elővesszük és olvassuk azokat. Ám írójuk nevét a nyilvánosságban hiába keressük, és ez, azt hiszem, fáj neki, hiszen egykor annyit írtak róla, s oly nagyon az érdeklődés és a történések középpontjában volt. Herczeg Ferenc – barátja kiváló minisztereknek, hercegeknek, tudósoknak és a legszebb hölgyeknek –, akinek automobilon, jachtok, léghajók, repülő, a mondén világ minden szépségei a rendelkezésére álltak, meg persze egy Nobel-díj kilátásai.

És most ezek a kommunisták nem engedik még a nevét sem említeni, kivéve, ha valaki szóba akarja hozni, mint öreg reakciót. Uram, melyik normális ember nem volna ezeknek reakciós?

Mivel orvosos voltam és barátja, rendszeresen felkerestem, és ezt a hatalom sem kifogásolhatta, s volt alkalmam győzögetni, hogy nem halott író, hogy a magyarok még mindig szeretik, és hogy nem felejtették el. És tudja, mit mondott:

– És az én versecijeim?

Itt vállat kellett rándítanom, mert én az ő versecijeiről semmit sem tudtam, és a városát sem ismertem. Igaz, ez a város is kommunista országban van, valamivel másfélében, mint a miénk, de a kommunisták azok kommunisták. És ő szerelmese volt a maga Versecének, amellet, mint minden vénember, szeretett mesélni a gyermekkoráról, s valamiféle őrtoronyról a város felett, úgyhogy olyan benyomásom keletkezett, hogy az valami hatalmas és jelenetős vár, ám amikor a fényképét megmutatta egy régi folyóiratban, amit neki szenteltek, láttam, hogy valami omladékról van szó, ami várnak semmiképpen sem nevezhető. Tudja, az öregek olyanok, mint a gyerekek. Az ő szemükben minden, ami múltbéli, az végtelenül nagy és szép, legfőképpen az, ami a gyermekkorukhoz tartozott. És íme, mit feleltem:

– Herczeg úr, vajon az ön versecijei emlékeznek-e még önre?

Láttam, hogy ez fájdalmat okozott neki, mert az öreg most az emlékeiben élt, és úgy tűnik, hogy ott a városa volt a központi téma. Mái napig emlékszem egyik álmára, amit nekem mesélt, s úgy hiszem, hogy szóról szóra el tudom ismételni. Amikor azt ajánlottam, hogy írja le és

hagyja meg, hogy megjelentessék, akár halála után is, ezt elutasította, s így szólt:

– Kedvesem, nekem végem van, és miért jelentetnék meg egy öreg ember, egy halott író álmait? Sok gyerekkori álmodomat megjelentettem, és azok közül, amiket ébren álmodtam, sokat nem valósítottam meg, ez pedig, mint annyi minden az életemből, maradjon ismeretlen.

Amikor az álmát elmesélte, megkérdeztem, van-e valamilyen értelmezése. Megerősítette, majd nevetni kezdett, s hozzátette:

– Kár, hogy nem él az a nevetséges Freud és a mi Ferenczi Sándorunk, ők ebből az álomból egész cirkuszt csinálhatnának, s ki tudja, hány könyvet írhatnának a jelképeket és a tudatalattit magyarázva, pedig a kérdés csak egy álmod Éva nagyanyámról és a városomról. Lehet, hogy erről ön valamit megtudott az *Emlékezéseim*ből. Nagyanyám, Éva mi csoda asszony volt! A legjobb és a legkeményebb az egész országban. Vele nem omlott volna össze az állam, ha még ötven évet él.

Noha nem kívánta megírni, én ezt nem engedhetem meg magamnak, mert kár volna, ha egy nagy öregember ilyen érdekes s egyben valószínűleg utolsó álma a feledésbe merülne.

Nos, én el fogom mesélni, és ön, ha akarja, megjelenteti, de nem csupán mint álmot, hanem mint az ő művét, hiszen ki tudja, lehet, hogy mindez nem is álom volt, hanem próbálkozás, hogy megírja utolsó történetét, még ha nem is nagyon emlékeztet az ő stílusára.

Ez volt Herczeg Ferenc álma:

Egészen kicsiny, nyolc-tíz éves gyermeknek álmodom magam, érzem a csúzlükövecsekkel teli zsebű rövidnadrágomat, látom magas szárú cipőmet, ebben másztam fel a Toronyhoz, és aztán látom, ahogy a fészker nyakamrájához megyek, ahol Éva mama tartotta a magot, ahogy ő nevezte a selyemhernyótojást, lassan kinyitom az ajtót, majd azonnal behúdom magam mögött, hogy ne jöjjön be a macska, vagy az egerek ne okozzanak kárt. Nagy asztalokon tiszta papírlapokon sorba rakott eperfalevelek, s mellettük egy rakás fehér tojásocska, ezekből kell kikelniük a kicsi kukacoknak. Nagymama ezeket a tojásokat Krétáról és Lombardiából rendelte, ez a két legjobb hernyófajta, mert arról álmodozott, hogy megcsinálja a maga „aranybogarát, verseci aranybogarát”, ahogy mondogatta, állok az asztaloknál, és várom, hogy kelni kezdjenek a férgesek. Kint kissé lehűlt az idő, ezért nagymama el-

rendelte, gyűjtsanak be a sparheltba, hogy elég meleg legyen, és időre kikeljenek az apró kukacok, és ő kicsi, közepes és nagy dobozokba rakja őket, attól függően, hogy ki mennyi fölnevelésére képes, mert holnapután jönnek értük a tenyésztők, és egyszerre csak látom, hogy pattannak ki a gombostűfejnél valamivel nagyobb tojásocskák, és kísérem, ahogy a fekete kukacocskák a közeli levelek felé sietnek, hogy táplálkozni kezdjenek. Nem tudom, mitévő legyek. Menjek a nagymamához, és jelentsem, hogy megkezdődött, vagy gyorsan szedjek levelet, és rakjam az asztalokra, mert látom, hogy már minden nyüzsög és feketéllik, a férgek hozzáláttak táplálékot keresni, az udvarba sietek, és megtöltöm levéllel a kiskosarat, majd visszafutok, és kiöntöm az asztalokra, de ők már ezerszeresére sokasodtak és örülten esznek, és látom, hogy nőnek, hogy rágnak és hogy tűnnek el a levelek, az egyik a másik után. Kiszaladok és hozok még levelet, és most már a kishernyókat etetem, amelyek két centiméteresre nőttek, és még falánkabbá váltak. A szemem láttára megettek mindent, amit hoztam, és én megyek újra, hogy hozzak még és még és még levelet, ők meg annyira rágnak, hogy már hallani munkájuk zaját, látom, ahogy a hernyók a szemem láttára nőnek, és immár elérték a normális nagyságot, s előttük nincsen több levél, megint rohanok ki, töröm az eperfák ágát, mert nincs időm, hogy leszedjem a leveleket, és gyorsan beviszem azokat, a hernyók meg leereszkednek az asztalokról, felmászhatnak az ágakra, és lemeztelenítik mindegyiket. Ismét kiszaladok, de elfelejtem magam mögött becsukni az ajtót, és, míg az udvar másik végében levő eperfához megyek, hogy még néhány ágat törjek, látom, hogy a hernyók kijöttek, és széjjelmásztak az udvaron, majd maguk indultak neki az eperfáknak, felmásztak az ágaikra és legelésbe kezdtek, míg a másik menetoszlop a kapu alá vette az irányt, és megindult az utcán álló fa felé, látom, hogy képtelen vagyok őket megállítani, de kiáltani sem bírok, megnémultam, ők meg most már kimennek az utcára, és nem válogatnak a fák között, felmászhatnak a hársakra, az akácokra, a gesztenyékre és mindenre, ami eléjük kerül, és legelnek mind gyorsabban és gyorsabban növekedve, és hatalmasokká válnak – tízszer, hússzor nagyobbakká, mint amekkorára mi neveltük őket; miután egy fát lelegeltek, mennek a másikra, de valahonnan újabbak is érkeznek azok közül, amelyek nálunk keltek ki, és nemsokára látom, hogy az egész Versecet és az egész hegyet, a szőlőskerteket és

az erdőket betakarják az Éva nagyanyám keltetőkamrájából származó hernyók, amelyek mindent letisztítottak a levelektől, lemeztelenítették valamennyi fa ágát, és a kora nyarat össze változtatták, megkísérlem nagymamát hívni, de a hangom nem hallatszik, ki akarom nyitni a ház ajtaját, s hívni valakit, hogy mindezt lássa, de az ajtó nem nyílik, mintha csak zárva lenne, vagy be lenne szögelve. Az utcán futok, a mi nagytemplomunk felé, amelyre már fölmásztak a hernyók, és látom – csoda vette kezdetét a lemeztelenített fák koronái között a hernyók elkezdik szőni ezüsthálóikat, a házak közé fonalakat terítenek és felgöngyölik, a templom tornyai közé kötélvastagságú, csillogó szálakat helyeznek és ráakaszkodtak, s most göngyölik, de begöngyölik a tornyokat és a keresztek is, és az egész nagytemplom lassan eltűnik a selyem alatt...

CSORBA Béla fordítása